

Jet Isarin

'De tweedeling schuldig-onschuldig klopte niet meer'

'Als patiënt, activist en publicist neem ik in de psychiatrische 'hulpverlening' en in de gekkenbeweging een steeds wisselende positie in', schrijft Jet Isarin in het boek Eigenwaan, psychiatrie als paradoks. Zij analyseert in 1984 de - nog immer - falende hulpverlening met als afvoergoot de 'harde inrichtingspsychiatrie'. Sterk geïnspireerd door filosoof/schrijver Arnoni, zoekt ze echter ook 'de SS'-er in mijzelf'. Haar boek brengt een discussie op gang over de rol van macht en onmacht in de psychiatrie, 'ziekte'winst en de verslavende werking van de inrichting.*

Journalisten zijn onder de indruk van het boek *Eigenwaan* dat in 1984 bij de Amsterdamse uitgeverij SUA verschijnt. 'De kernvraag die Isarin zich stelt en vervolgens keihard beantwoordt, luidt: waarom ga ik telkens weer terug naar de psychiatrische inrichtingen, die me niet begrijpen, niet helpen, die ik vervloek en die me toch onnoemelijk sterk blijven aantrekken', schrijft journaliste Emmy van Overeem vol bewondering in het weekblad *Elsevier*.

'(...) Ik moest mijzelf kritische vragen stellen, herinneringen ophalen die ik ter zelfbescherming had weggestopt en mijn woede, pijn en schaamte overwinnen', verklaart Jet Isarin (Leeuwarden, 1958) in de inleiding van haar boek.

Wat waren die pijnlijke ervaringen? De gebeurtenissen die zij beschrijft wijken in ernst niet af van de misstanden die in eerdere ego-documenten zijn beschreven. Bij haar eerste opname in de gloednieuwe psychiatrische kliniek van het Academisch Medisch Centrum in Amsterdam, in de Bullewijk 1980, moet Isarin nog een weekend overbruggen voordat ze terecht kan. Een kennis die ze meent te kunnen vertrouwen maakt misbruik van de situatie door haar aan te randen. 'Gebroken, vernederd en bang' wordt ze op maandagochtend door vrienden in de kliniek 'afgeleverd', waar ze een plek in een slaapzaaltje van zes personen toegewezen krijgt, en niemand vraagt hoe het met haar gaat.

*Menachem Arnoni (1922-1985) overleefde in de Tweede Wereldoorlog verschillende concentratiekampen en ijverde na de oorlog internationaal als filosoof, schrijver en politiek activist hartstochtelijk voor de wereldvrede.

De volgende dag moet zij een ‘vernederend en overbodig lichamelijk onderzoek’ ondergaan, gevolgd door een ‘koele zakelijke ondervraging’ door een vrouwelijke psychiater, die alleen interesse blijkt te hebben voor het papieren dossier van haar ambulante behandelaar. De reacties van Isarin op wat zij als een verbijsterende werkelijkheid ervaart, hebben een escalerende werking. Zij komt van een vrijwillige opname, al na een dag op de gesloten afdeling terecht, de zogenaamde Intensive Care (IC), waar haar verzet, uitmondend in een hongerstaking, uiteindelijk met dwangvoeding wordt gebroken. Uit *Eigenwaan*: ‘(...) Met de sondevoeding voel ik walging, vernedering, haat en wantrouwen, via mijn neus, door mijn keel mijn maag inlopen. Als het blikje eindelijk leeg is, wordt de slang weer omhoog getrokken. De boel wordt opgeruimd en mijn handen losgemaakt. Met het dreigement: ‘als je het volgende blikje niet zelf opdrinkt, gaat het weer zo’, verlaten de verpleegkundigen mijn kamer.’

De schrijfster/filosofo

In het eerste hoofdstuk van haar boek beschrijft Jet Isarin ‘de twee rijtjes’ die zij lange tijd gewend was te maken. Ze deelde hiermee de werkelijkheid op in een goede en een kwade kant. ‘Van vroeger herinner ik me in het goede rijtje: rood, viool, lezen, algemeen beschaafd Nederlands, joods en voeten vege. In het kwade rijtje hoorden rooms, accordeon, stuiverromannetjes, plat praten, gereformeerd en op pantoffels lopen.’ “Nee, ik ben niet van joodse afkomst”, zegt zij. “Maar mensen denken dat vaak wel en mede daardoor is het altijd een thema geweest. Vroeger thuis al.”

Uitweiden over haar jeugd, die ook in haar boek maar summier aan de orde komt, noemt de huidige filosofo/onderzoekster ‘niet relevant’. Op haar 18^e vertrekt Isarin naar Amsterdam (“Ik kende daar natuurlijk geen hond”) om te studeren. Ze heeft dan al een ‘sterke drang’ om de psychiatrie te veranderen, want haar moeder bezocht jarenlang vergeefs een psychiater. Uit *Eigenwaan*: ‘(...) In de loop van mijn kinderjaren zijn wij vaak verhuisd en iedere psychiater was naar mijn idee even belangrijk en onberekenbaar als de vorige. Woede, pijn en afhankelijkheid leken door ieder van hen te worden opgeroepen.’ Een korte psychiatrische opname van haar moeder bevestigt dit negatieve beeld. Pas later brengen gesprekken met een psychologe uitkomst: ‘Een verademing. Niet haar zwakke kanten werden versterkt, maar haar sterke. Eindelijk werd hulp verleend. Ik was zestien en mijn toekomst stond me ineens helder voor ogen.’

De Bullewijk

Isarin: “Ik wilde dus psychologie studeren, maar wiskunde was erg problematisch en dat was toch een eis. Het werd andragogie, een faculteit waar toen nog het laatste restje studentenrevolutie en marxisme heerste, dat vond ik ontzettend spannend. Er volgde een periode waarin ik me heftig heb verdiept in het marxisme en daar flink door bevlogen raakte. Zelfstandig wonen en me losmaken van thuis betekende ook dat er het een en ander psychisch gebeurde dat me uit mijn evenwicht bracht.

Een brede tegenbeweging in de psychiatrie

In de jaren tachtig ontstaat een brede tegenbeweging in de psychiatrie, een waaier van groepen, nieuwe stichtingen en organisaties. Kritische hulpverleners en andere betrokkenen, zoals familie en vrienden tot en met buurtbewoners spelen daarin een belangrijke rol. Ook studenten in de jaren zeventig en tachtig vereenzelvigen zich gemakkelijk met ‘gekte’. Zij brengen als ‘emotieleners’ hun onvrede de beweging in en behoren soms tot de meest radicale, onverzoenlijke actievoerders. Juist door die verschillen tussen radicalen en gematigden kan de beweging moeilijk verstarren, schrijft Jet Isarin. Maar de onderlinge tegenstellingen en twijfels staan, volgens de filosofo, nauwelijks ter discussie: ‘Naast solidariteit en gemeenschappelijkheid zijn moeizame samenwerking, onderlinge ruzie, wantrouwen, wederzijds onbegrip en uitstoting in de gekkenbeweging steeds terugkerende verschijnselen.’

In haar analyse anno 1982 schrijft zij: ‘Tussen ex-kliënten/patiënten en anderen ontstaan vaak wrijvingen. Patiënten voelen zich in hun autonomie bedreigd en zijn bang overheerst te worden door anderen. Niet-patiënten voelen een gebrek aan vertrouwen bij de mensen met wie ze zich verbonden voelen.’

Ervaringsdeskundigen en zaakwaarnemers

De verschillen tussen ervaringsdeskundigen en zaakwaarnemers, zoals het in de jaren negentig gaat heten, blijven in de beweging een rol spelen (zie jaren zeventig: Cliëntenbond). De hoog oploaiende emoties in de jaren zeventig rond de keuze van de Cliëntenbond voor het gesloten lidmaatschap lieten deze tegenstellingen binnen de beweging goed zien.

Over de jaren tachtig vertelt Wouter van de Graaf: ‘Ik wilde niet alleen maar op de positie van cliënt worden aangesproken, ik vond het prettig om vrij te zijn. (...) Mijn positie in het Platform GGZ Amsterdam leverde wat dat betreft ingewikkeldheden op, vooral met de Cliëntenbond afdeling Amsterdam. Zij vonden dat het Platform zich veel te veel spiegelde aan wat de professionals inbrachten. Ik denk dat veel mensen mij toen als een soort verrader hebben gezien.’ En even later: ‘Het was onhoudbaar natuurlijk, zo’n positie, zowel in de Cliëntenbond als in het Platform, totaal onhoudbaar. In het Platform was ik het ook met van alles niet eens.’

Eigen onzekerheid

Vooral in het actievoeren komen de verschillen tussen beide groepen sterk naar voren, schrijft Isarin: 'Heftige discussies vinden plaats: moet er worden onderhandeld, actiegevoerd, of beiden? Hoeveel concessies doen we bij die onderhandelingen? Welke aktiemiddelen zijn wel en welke niet geoorloofd?' En, niet onbelangrijk: 'Wat willen we met onze activiteiten bereiken, de ineenstorting van de gehele psychiatrie of de humanisering ervan?'

Ervaringsdeskundige Ed van Hoorn zag dit soort verschillen in visie overal doorheen lopen: 'Bij de reformisten zaten zaakwaarnemers die zich opwierpen om de beweging in een meer hervormingsgezinde richting te trekken (...) Maar goed, er waren dus ook veel patiënten die dat wilden hoor.' Isarin concludeert dat er binnen de beweging geen overeenstemming bestaat over enkele fundamentele vraagstukken. 'Over wat gekte nu eigenlijk betekent, voor mensen persoonlijk, voor de beweging, en voor de samenleving wordt zelden nagedacht (...).'

In navolging van haar intellectuele voorbeeld Menachem Arnoni stelt de filosofe dat er in de beweging geen plaats lijkt te zijn voor twijfel. Terwijl twijfel juist de kern van de eigen onzekerheid raakt: de eigen niet geaccepteerde behoefte aan afhankelijkheid, steun en autoriteit. Die behoefte wordt eind jaren tachtig ruimschoots ingevuld met de opkomst van categorale, ziektegerichte organisaties, als eerste familievereniging Ypsilon, even later de Nederlandse Stichting voor Manisch Depressieven, NSMD. 'Wij hielden ons bezig met de patiënt, de partner, eventueel de kinderen. Het was niet direct de bedoeling de psychiatrie te verbeteren', vertelt oprichter Fred Bos. En: 'Ik heb me niets van de cliëntenbeweging aangetrokken, ik voelde en wist dat ze anti waren, en dat ligt niet in mijn aard.'

Dus ik ging in therapie bij het IMP (Instituut voor Multidisciplinaire Psychotherapie) en kwam daar terecht bij een gedragstherapeut. Dat vond ik helemaal niks. Uiteindelijk is het gelukt een inzichtgevende psychotherapeut te krijgen, wat heel goed was maar in korte tijd veel emoties losmaakte, hetgeen uiteindelijk leidde tot de *downfall*."

In *Eigenwaan* schrijft zij hierover: 'Toen G. vlak voor Kerstmis aankondigde twee weken weg te gaan verloor ik alle vaste grond onder mijn voeten. Hoe moest ik die weken doorkomen? Waar moest ik heen met mijn angst, met de stemmen die ik hoorde? Hoe kon hij me in de steek laten? Ik ging steeds meer drinken, minder eten en slapen en slikte in één dag de librium voor een weekend. 's Nachts zwierf ik door de stad, of zat op het platte dak achter mijn zolderkamer.'

Isarin: "In het tweede jaar van mijn studie schreef ik me in voor een werkgroep 'nazorg ex-psychiatrische patiënten'. Vrij in het begin van dat studiejaar, in 1979, knapte ik helemaal af en werd voor het eerst opgenomen in de Bullewijk (de gloednieuwe psychiatrische kliniek van het Academisch Medisch Centrum in Amsterdam, PH). Ja, in *Eigenwaan* schrijf ik dat het heel handig was voor mijn mede-studenten in de werkgroep. Door mijn opname konden ze mij bezoeken en gingen ineens de deuren open van een instelling die nauwelijks toegankelijk was voor buitenstaanders."

'Het totale karakter van de inrichting blijkt uit de breuk die ontstaat in de sociale betrekkingen met de buitenwereld. Een breuk die meestal niet of slechts met moeite hersteld kan worden (...).'

Uit *Eigenwaan*: 'Het totale karakter van de inrichting blijkt uit de breuk die ontstaat in de sociale betrekkingen met de buitenwereld. Een breuk die meestal niet of slechts met moeite hersteld kan worden (...).' Isarin: "Een jaar voor die eerste opname had ik me – als ambulante cliënt - bij de Cliëntenbond aangesloten. Ik denk naar aanleiding van een oproep in een stadsblad, de afdeling Amsterdam moest nieuw leven ingeblazen worden. Ik ontmoette daar Hans van der Wilk (toen voorzitter van de bond). Ze zochten mensen die wilden helpen en daar ben ik toen heel actief mee bezig gegaan. De eerste inloopavond van de Cliëntenbond Amsterdam heb ik niet meegemaakt omdat ik opgenomen was."

Uit *Eigenwaan*: 'De mensen van de Cliëntenbond die ik in de voorbereidingsfase had leren kennen, kwamen me trouw opzoeken. Voor zover het me toen nog interesseerde, hielden ze mij op de hoogte van het reilen en zeilen van de afdeling. Zij brachten infor-

matiefolders mee van de Cliëntenbond en Stichting Pandora. Al snel lag informatie over medicijnen en rechtspositie naast de *Libelle* en de *Margriet* in de 'huiskamer' van de IC (Intensive Care, gesloten opnameafdeling van de Bullewijk, PH). Op de deur van het verpleegkantoor mocht ik na enige aarzeling de spiegelposter van Pandora ophangen, 'Ooit een normaal mens ontmoet? En... beviel het?' Toen ik enige maanden later opnieuw werd opgenomen op de IC, waren zowel de poster als de folders verdwenen.'

Het psychiatrisch bolwerk

Jet Isarin: "Na mijn terugkomst ben ik, nog in het tweede jaar van mijn studie, een scriptie gaan schrijven waarin ik ook mijn eigen ervaringen heb verwerkt, *Het psychiatrisch bolwerk*, de voorloper van *Eigenwaan*. Bij de afdeling Amsterdam van de Cliëntenbond kwam ik in die tijd Jaap Valkhoff tegen, met wie ik veel politieke discussies voerde over psychiatrie. Heel inspirerend. Hij was een stuk radicaler dan de meeste mensen die ik tot die tijd had ontmoet. Ja, hij was ervaringsdeskundige, maar ambulante. Die strijd woedde erg binnen de afdeling Amsterdam. Ambulante cliënten werden niet helemaal serieus genomen, je was pas een echte cliënt, een echte gek, als je gezeten had. Die houding van cliënten leidde tot veel diskwalificaties. Als Jaap iets zei was het: wat weet jij daar nou van? Ik vond dat idioot. (Zie ook kader: Een brede tegenbeweging in de psychiatrie).

Samen met Jaap Valkhoff heb ik voor het eerst een anti-isoleeractie gevoerd. Begin jaren tachtig kwamen de protesten over de isolatiefolter van de RAF-gevangenen in Duitsland. Wij zeiden: kijk eens in Nederland wat hier gedaan wordt met psychiatrische patiënten, dus wij legden die link. In het jaar van de kroning van Beatrix, 1980, stonden wij op de Dam, met z'n tweeën in de regen in onze sandwichborden folders uit te delen. Er was kermis op de Dam, al die gillende mensen in dat reuzenrad en ondertussen zag je activisten met bebloede koppen (vanwege de anti-kroningsrellen, PH) uit allerlei straten komen, heel vervreemdend."

'Haal-je-dossier'-acties

"In nauwe samenwerking met de Werkgroep Registratie van de Cliëntenbond richtten Jaap en ik begin '81 een 'Haal-je-dossier-groep' op. We zochten uit welke regels de verschillende instellingen hanteerden en we voerden actie. Een aantal mensen is toen zijn eigen dossier gaan halen, ik heb dat ook gedaan in de Bullewijk. We hadden een enorm spandoek gemaakt met daarop in grote letters: stop psychiatrische onderdrukking. Nou ja goed, het was allemaal heel klein. We hebben zo'n demonstratie van het metrostation naar de Bullewijk gehad, waar veel mensen van het Wegloophuis van Amsterdam aan meededen, maar het waren altijd kleine clubjes."

In haar dossier leest Isarin dat bij haar tot dwangvoeding is overgegaan om haar verzet te breken. Zij toont vervolgens in haar boek aan dat deze Intensive Care een 'vermomde SGA-afdeling' is. SGA staat voor het plan speciale afdelingen op te richten voor patiën-

Vrouwenstrijd in de 'psychiatrische tegenbeweging'

Jet Isarin ontmoet begin jaren tachtig in Amsterdam de psychiatrie-activiste Jet Vesseur 'met wie ik de link kon leggen naar wat persoonlijke ervaringen betekenen voor je strijd in de psychiatrie.' Jet Vesseur (die in 2007 overleed) is zowel actief in de vrouwen- als in de gekkenbeweging. Vanuit het Amsterdamse Wegloophuis nam zij in 1982 het initiatief voor de Helse Hex, een opvanghuis voor weggelopen vrouwen. Rond diezelfde tijd richtten vrouwen in de gekkenbeweging in Nijmegen het vrouwenwegloophuis *Hysterica* op. '(...) Het belangrijkste van deze initiatieven vind ik persoonlijk dat hiermee vrijplaatsen zijn gekreëerd waar de werkelijkheid van vrouwen intact wordt gelaten. De angsten en zorgen uit hun verborgen wereld, die elders zo gemakkelijk worden afgedaan als irrationeel, overdreven en aanstellerij, worden hier serieus genomen door lotgenoten, die aan den lijve hebben ervaren dat zulke zaken echt zijn, wáár zijn en domweg bestaan. (...)', betoogt schrijfster Renate Dorrestein in haar 'Keefmanlezing', een van de acht lezingen van bekende Nederlanders voor het congres *Psychiatrie in Werkelijkheid*, een belangrijke congressenreeks, waarmee de tegenbeweging begin jaren tachtig haar positie bepaalt.

‘Het was altijd een collectief waarin niemand zich onderscheidde als patiënt, cliënt, student, of geleerde, dat verschil bestond gewoon niet. En dat werkte ook wel goed. Heel solidariserend’

Helse Hex

Psychologiestudente Rozemarijn Esselink, vrijwilligster in het Haarlemse Wegloophuis, helpt Jet Vesseur in de beginfase van de Helse Hex. Beiden zijn vanuit hun studie betrokken geraakt bij de patiëntenstrijd en niet direct ervaringsdeskundig. Maar dat onderscheid wordt in die tijd ook niet gemaakt. Esselink: ‘Als vrouw hadden wij allemaal, op de een of andere manier, te maken met vormen van onderdrukking. In gekkenclubjes had je dat ook. Je benadrukte de gemeenschappelijke onderdrukking en geweldservaringen, dat was je motief om met je club aan de gang te gaan. Het was altijd een collectief waarin niemand zich onderscheidde als patiënt, cliënt, student, of geleerde, dat verschil bestond gewoon niet. En dat werkte ook wel goed. Heel solidariserend.’

Rozemarijn Esselink, later redacteur van het *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, was ook initiatiefneemster van Tegen haar Wil. Zij vertelt hoe deze vrouwenorganisatie rond 1982 advies ging vragen bij de zojuist opgerichte Stichting De Maan, waar zij de oud-*Gekkenkrant*redacteurs en inmiddels therapeuten Martine Groen en Helmi Goudswaard tegenkwam. Esselink: ‘Zij gaven ons als hulpverleners supervisie, omdat wij te maken kregen met vrouwen in crisissituaties door extreem seksueel geweld en incestervaringen.’

Tegen haar Wil demonstreert in 1984 tegen de vervroegde vrijlating van de ‘man met de hond’, een aanrander waarvan minstens zes Amsterdamse vrouwen het slachtoffer waren geworden. Jet Isarin schrijft er in 1985 een ethisch-filosofische beschouwing over in *AHA, tijdschrift voor Alledaagse Waanzin*, waarvan Esselink inmiddels de drijvende kracht is.

Seksualiteit

De invloed van de vrouwenbeweging op de psychiatrische tegenbeweging wordt duidelijk zichtbaar op het slotcongres van Psychiatrie in Werkelijkheid in 1983. Vrouwenhulpverlening staat prominent op de agenda. Uit het congresverslag: ‘Naar aanleiding van de vraag of het nu wel of niet uitmaakt of je als man of als vrouw in een inrichting zit en waaraan of waarin dat dan merkbaar is, brak er een stroom van – vaak woedende – verhalen los. Die verhalen hadden allemaal te maken met seksualiteit en hoe daarmee in de geestelijke gezondheidszorg wordt omgegaan.’

Actievoersters van de zojuist opgerichte Helse Hex vertellen dat vrouwen niet alleen in de inrichting, maar ook in de Wegloophuizen met seksueel geweld te maken krijgen. (Zie ook portret Wilma Boevink). De eindresolutie van het congres begint met een volle pagina conclusies en aanbevelingen van de werkgroep Vrouwen in de ggz. Deze werkgroep bestaat voor de helft uit (ex-)cliëntes, de andere helft uit (alternatieve) hulpverleensters en een enkel gemeenteraadslid en patiëntenvertrouwenspersoon. Hun aanbevelingen geven methodiek en praktijk van de vrouwenhulpverlening in de psychiatrie (tegenwoordig ‘diversiteitsbewuste hulpverlening’) een flinke impuls.

ten die als ‘Sterk Gedragsgestoord en/of Agressief’ te boek staan, begin jaren tachtig. De politiek heeft de voorgenomen bouw van SGA-afdelingen, onder druk van de gekkenbeweging, zojuist stopgezet.

Uit *Eigenwaan*: ‘De oorzaak van het probleem van de moeilijk plaatsbare patiënt wordt, als zo vaak, slechts gezocht bij de patiënt. Er wordt niet bij stilgestaan dat de langdurige psychiatrische voorgeschiedenis van de patiënt waarschijnlijk meer te maken heeft met een falende hulpverlening, dan met de ‘gestoordheid’ of ‘agressiviteit’ van de betrokken patiënt. ‘Moeilijk’ gedrag is een reactie op gebeurtenissen.’

Isarin noemt de overeenkomsten tussen de Intensive Care en de toekomstige SGA-afdeling ‘verbijsterend’: ‘De beveiliging van de IC is perfect. Vijf gesloten deuren tussen de buitenwereld en de afdeling, een alarminstallatie die in geval van nood de portier waarschuwt en de mogelijkheid van kamerbewaking op de eenpersoonskamers. Kast en matrassen worden regelmatig gecontroleerd op gevaarlijke voorwerpen. (...) In de wc-deuren bevindt zich op kniehoogte een raam. Medicijnen worden in hoge doses en veelal vloeibaar toegediend. Van Zweedse banden waarmee patiënten om hun middel aan het bed worden vastgebonden, wordt overvloedig gebruikgemaakt. ’s Nachts wordt door verpleegkundigen ieder half uur met een zaklantaarn in het gezicht van de patiënten geschenen, niet om waar nodig hulp te bieden, maar om te controleren.’ Over het effect van de inrichting op de patiënt, schrijft Isarin: ‘Wordt zij niet zelf het voorwerp van dwangmaatregelen, dan zal zij zeker regelmatig getuige zijn van dwang die op mede-patiënten wordt toegepast. Dergelijke gebeurtenissen die eerst nog verbazing of verzet oproepen, worden vrij snel berustend geaccepteerd. Ontzetting en woede over de isoleerpraktijken, over zichtbare en voelbare bijverschijnselen van medicijnen, over sleur, onvrijheid en machteloosheid, maken plaats voor struisvogelpolitiek. Als strategie om zich te handhaven sluiten veel patiënten de ogen voor wat zij met anderen en zichzelf zien gebeuren. Medicijnen die alle emoties dempen, vergemakkelijken dit proces, waarvan een vanzelfsprekende en stilzwijgende gehoorzaamheid het resultaat is.’

Moeilijke bekentenissen

Zoals de meeste schrijvende cliënt/activisten geeft Isarin zich in haar boek verregaand persoonlijk bloot. Behalve filosofische en theoretische uiteenzettingen over de aard van de psychiatrie en de rol van de gekkenbeweging, etaleert zij haar eigen kwetsbaarheid, waar de onmenselijkheid van het medische instellingssysteem schril tegen afsteekt. Als eerste echter analyseert de andragiestudente ook haar eigen slachtofferrol. Zonder de steun van anderen, schrijft zij, was dat niet gelukt. Zij betuigt uitgebreid dank aan de projectgroep Psychiatrie en Reproductie onder begeleiding van andragogiedocent Rally Rijkschroeff die, aldus Isarin in het voorwoord, verschillende versies van *Eigenwaan* commentarieerde. (Zie kader: Onderzoek als strijdwapen)

Ook de vriendschappen die zij in de gekkenbeweging sloot waren voor haar schrijven

Onderzoek als strijdwapen

In het voorwoord van haar boek *Eigenwaan* betuigt Jet Isarin dank aan de projectgroep Psychiatrie en Reproductie van het Amsterdamse Instituut voor de Wetenschap der Andragogie, het IWA. Daar speelt Rally Rijkschroeff, docent andragogie ('veranderkunde') een belangrijke ondersteunende rol als wetenschapper voor de psychiatrische tegenbeweging en hij is niet de enige.

'(...) In de jaren zestig maatschappij werd steeds meer met het begrip macht gesjoemeld, waarbij een totaal nieuwe psychocultuur tot volledige wasdom kwam: die der andragogen', sneert Ischa Meijer, de enige 'bekende Nederlander' die voor het slotcongres Psychiatrie in Werkelijkheid in 1983 wordt gevraagd zijn Keefmanlezing te herhalen. De briljante journalist/*performer* maakt gehakt van de 'wetenschap der andragogie', een studierichting die op dat moment al is opgeheven. 'Tegelijkertijd valt te betreuren dat de huidige maatschappij nog steeds doordoesemd is van haar kwalijke invloed', betoogt Meijer, hartstochtelijk als altijd, in een pleidooi voor 'de bijzondere mens'. Hij verwijt de 'andragoog-achtigen een bijkans misdadige manier van denken' gericht op aanpassing van alles en iedereen die afwijkt. 'Geen afwijking of het wordt als normaal betiteld. Dat is pas om gek van te worden,' aldus Ischa Meijer, die op Valentijnsdag 1995, zijn 52^e verjaardag, stierf aan een hartaanval.

Geëngageerd onderzoek

Op diverse plaatsen volgen vanaf de jaren tachtig onderzoekers van universiteiten en instituten de nieuwe koers van de tegenbeweging met 'geëngageerd onderzoek', waarbij ervaringsdeskundigheid op den duur een wetenschappelijke basis krijgt.

Wetenschappers in de andragogie zijn niet alleen in Amsterdam actief. In Nijmegen bijvoorbeeld, ontwikkelt Bert de Turck in de jaren '70 zijn theorie van 'politiserende hulpverlening'. Cliënten dienen bewust gemaakt te worden van de maatschappelijke achtergronden van hun problemen. (Zie ook portret Ed van Hoorn)

De onderzoekstraditie in 'de beweging' begint in 1969 met de actiegroep Kritische artsen die samen met welzijnswerkers de Bond voor Wetenschappelijke Arbeiders opricht, de BWA. Deze bond duikt voor het eerst op in de openbaarheid bij de acties rond het Medisch Opvoedkundig Buro in Leiden in 1970, de start van de gekkenbeweging. Een jaar later bedenken leden van de BWA en ex-medewerkers van Release Amsterdam samen het idee voor de *Gekkenkrant*.

Evenals Egbert Tellegen, met zijn egodocument *Waar was de dood nog meer* (1971), balanceren vanaf de roerige jaren '60 veel studenten in het losmakingsproces van thuis op de rand van gekte.

belangrijk. Over Wouter van de Graaf, Jet Vesseur, Jacqueline van Diesen en Ed van Hoorn schrijft zij: 'Hun betrokkenheid, vriendschap en commentaar hebben mijn denken over de psychiatrie aangescherpt en mij de kracht gegeven ook de moeilijkste bekenenissen op te schrijven.'

Jet Isarin: "Rond de afdeling Amsterdam ben ik ook Jet Vesseur tegengekomen, zij was net als Jaap, iemand met wie ik over de politieke kant van de psychiatrie kon praten en met wie ik, misschien nog veel sterker, de link kon leggen naar wat persoonlijke ervaringen betekenen voor je strijd in de psychiatrie. Jet was ook actief in de vrouwenbeweging. Zij is op een gegeven moment heel hard bezig gegaan met de oprichting van de Helse Hex, een wegloophuis voor vrouwen." (Zie kader: Vrouwenstrijd in de psychiatrie-

Alleen al uit angst in de psychiatrie te belanden sluiten zij zich uit voorzorg aan bij de gekkenbeweging, zoals de toenmalige psychologiestudente Rozemarijn Esselink het verwoordt: 'Ik liep in therapie en was als de dood dat ze mij in een inrichting zouden stoppen als ik in crisis raakte.' Zij is mede-auteur van het door Rally Rijkschroeff en anderen geschreven historische overzicht: *Psychiatrische tegenbeweging in Nederland* (1982). Geïnspireerd op het artikel dat enkele jaren eerder verscheen in het *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*: 'De geschiedenis van de gekkenbeweging. Belangenbehartiging voor en door psychiatrische patiënten (1965-1978)' door Arend Jan Heerma van Voss. Het artikel loopt vooruit op een trend die in de jaren '80 inzet: de psychiatrische tegenbeweging en haar producten zijn een wetenschappelijk thema geworden.

Promotie over kwartiermaken

In de loop van de jaren tachtig treden ervaringsdeskundigen, Hans van der Wilk voorop, toe tot het bestuur van het Nederlands centrum Geestelijke volksgezondheid (NcGv). Onderzoeken naar de positie van patiëntenraden en het werk van patiëntenvertrouwenspersonen zijn vanaf dat moment geen uitzondering meer. Binnen het NcGv, het latere Trimbos-instituut, werken steeds meer geëngageerde onderzoekers, 'zaakwaarnemer' Mark Janssen van het Amsterdamse Platform GGZ heeft er jarenlang als onderzoeker een vaste plek, evenals *Deviant*redacteur Gee de Wilde. In de jaren tachtig werkt het NcGv ook samen met bevlogen onderzoekers van de universiteiten. Zo leidt de samenwerking van Jaap van Weeghel met de Groningse andragoog Jacques Zeelen, die 'praktijkondersteunend onderzoek' doet naar arbeidsrehabilitatie, in 1987 tot het congres 'Psychiatrie, arbeid en samenleving.'

Studenten en wetenschappers beginnen in de jaren tachtig zichtbaar bij te dragen aan de richting die de tegenbeweging kiest. 'Na mijn studie heb ik samen met Egbert van der Poel het eerste plan opgesteld voor een psychiatrie zonder inrichtingen in Amsterdam,' schrijft Harrie van Haaster van het Amsterdamse Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid, IGPB, in het voorwoord van zijn boek *Cliëntenparticipatie* (2001). In 1983 is hij met Mark Janssen, Wouter van de Graaf en onderzoeker Doortje Kal (bekend van haar promotie over kwartiermaken), betrokken bij de oprichting van het Platform GGZ Amsterdam, dat zich bezighoudt met vernieuwingen van de Amsterdamse psychiatrie en daarvoor nauw samenwerkt met allerlei cliëntengroepen in en buiten Amsterdam. Harrie van Haaster richt samen met Wouter van de Graaf in 1995 het Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid op. In de jaren negentig ontwikkelt het onderzoek 'vanuit cliëntenperspectief' zich verder. Zo richtten de LPR en de Cliëntenbond in 1999 het onderzoeksbureau Kwadraad op. Na 2000 ontstaan meerdere onderzoeksbureaus die werken met en vanuit ervaringsdeskundigheid.

sche tegenbeweging)

Uit *Eigenwaan*: 'In het voorjaar van 1982 werd ik gekozen als lid van het dagelijks bestuur van de Cliëntenbond. Vol goede bedoelingen en vastbesloten de bezem erdoor te halen, begon ik. Het pakte heel anders uit. Jaap maakte een eind aan zijn leven en ik had niet langer de kracht om zowel binnen als buiten de bond strijd te voeren. (...)'

Anti-isoleeracties

Jet Isarin beschouwt de anti-isoleeracties als de kern van haar betrekkelijk korte periode in de gekkenbeweging. "Eerst de 'gijzelingsactie' in de Vleeshallen in Haarlem. Daar was een tentoonstelling over honderd jaar psychiatrie waar alle vreselijkheden

tentoongesteld werden, waarbij voortdurend de suggestie werd gewekt dat het allemaal geschiedenis was. Terwijl het nog steeds gebeurde. Met die gijzeling zeiden wij: kijk om je heen en weet dat er nog steeds mensen geïsoleerd worden en voel even aan den lijve hoe het is om er zelf ineens niet uit te kunnen.

‘Met het opschrijven van hoe het werkte en waarom het zo werkte, was het ook klaar, een gesloten boek. De aantrekkingskracht als fenomeen, als mechanisme was daarmee doorbroken’

Toen kwamen de berichten over twee mensen die in Santpoort al heel lang geïsoleerd waren. In die zomer van '83 voerden we actie in Santpoort waar we rozen gingen aanbieden aan de mensen die geïsoleerd zaten. We belandden uiteindelijk vastgeketend aan het hek van de Inspectie in Haarlem. Je had de politieke kant van die actie, daar gaan zitten, ons vastketenen, het gesprek aangaan met de Inspectie, met natuurlijk weer als ‘oplossing’ een werkgroep. Maar het mooie van die actie is dat we het op een heel concreet niveau heel lang hebben volgehouden om één van de geïsoleerde mensen in Santpoort op te zoeken, te onderhandelen met haar behandelaars om haar uit de cel te krijgen, Kerstmis met haar te vieren, samen met haar kleren te kopen en met haar kinderen naar Santpoort te gaan. Pogingen dus om daadwerkelijk iets te veranderen in het lot van degenen om wie het ook begonnen was. Ze is door de actie uit de cel gekomen, toen was al wel vrij helder dat de verhoudingen op de afdeling tussen haar en het personeel volstrekt verziekt waren en zij is uiteindelijk overgeplaatst naar Vogelzang.”

De impact van Arnoni

“Toen ik bezig was mijn manuscript *Het psychiatrisch bolwerk* om te werken tot wat nu *Eigenwaan* is, las ik het boek *Moeder was niet thuis voor haar begrafenis* van M.S. Arnoni. Dat boek heeft een gigantische impact gehad met zo'n belangrijk inzicht dat ik van daaruit in *Eigenwaan* ben gaan schrijven over de aantrekkingskracht van de inrichting en mijn eigen rol daarin.”

Uit *Eigenwaan*: ‘De illusie dat een SS-er alleen in anderen schuilt, is me door Arnoni grondig ontnomen. Volgens hem is het niet herkennen van het slechte in onszelf en de daarmee gepaard gaande schijnheiligheid en zelfingenomenheid, de zekerste weg naar een hel zoals de Holocaust.(...)’ Isarin: “Ik ben eigenlijk in de psychiatrie terechtgekomen door schuldgevoel, het gevoel tekort te schieten en nooit genoeg te doen. Een

gigantisch verantwoordelijkheidsbesef en daar uiteindelijk onder bezwijken. Dat alleen heel radicaal kunnen ‘oplossen’ door aan de absolute keerzijde te gaan zitten, geen verantwoordelijkheid meer te dragen en alleen maar slachtoffer te zijn. Waarmee de schuld dus lijkt weg te vallen.

En door *Eigenwaan* werkte dat niet meer, omdat ik geanalyseerd had dat die tweedeling van goed en kwaad, onschuldig en schuldig - waarbij ik de psychiatrie tot schuldige maakte en mijzelf tot slachtoffer - niet klopte. Ik kon niet anders dan onder ogen zien dat ikzelf mijn bijdrage leverde aan de weg daar naar toe. Dat het weliswaar klopte dat ik in de psychiatrie niet geholpen werd en er problemen bij kreeg, maar dat het onvoldoende was om te zeggen dat zij schuldig waren en ik onschuldig.

Met het opschrijven van hoe het werkte en waarom het zo werkte, was het ook klaar, een gesloten boek. De aantrekkingskracht als fenomeen, als mechanisme was daarmee doorbroken. *Eigenwaan* is gepresenteerd in de Week van de psychiatrie in '84. Daar heeft Arnoni nog een lezing gegeven. Na het uitkomen van het boek heb ik ook nog wel lezingen gegeven, maar daarna heb ik de gekkenbeweging min of meer vaarwel gezegd.”

Jet Isarin houdt zich sinds de jaren '90 als docente filosofie, onderzoekster en publiciste vooral bezig met de ethiek van de gezondheidszorg. In 2002 promoveerde zij op het kwalitatieve filosofische onderzoek Moeders, deskundigen en gehandicapte kinderen. Sindsdien houdt zij zich diepgaand bezig met opzetten en vormgeven van Gehandicaptenstudies, een betrekkelijk nieuwe loot van de wetenschap waarover zij onder meer op haar website publiceert.

